

MEDENİ KANUN VE BİR RÖPORTAJ ÜZERİNE

*Nevin Y. ATEŞ**

17 Aralık 1926 tarihi, Türkiye’de kadın yaşamında yeni bir dönemin başlangıç tarihidir. Artık Türk kadını aile içinde erkekle eşit haklarına kavuşurken, çok karlılık tarihe karışmakta, boşanma keyfi olmaktan çıkarak, kız evlada da erkekle eşit miras hakkı tanınmaktaydı. Evlenme çağı yasayla belirtilirken, Türk kadını layık olduğu saygın bir konuma getirilmekteydi¹.

Bilindiği gibi İslâm Hukuku’na göre kurulan ailede Osmanlı Türk Kadınının hemen hemen hiç bir kişisel hakkı yoktur. Şeri ve örfi olmak üzere düalist bir hukuki yapıya sahip olan Osmanlı Devleti’nde aile ile ilgili düzenlemeler de mevcut hukuka ve bölgesel geleneklere göre belirlenmekteydi. Batılılaşma çabalarının etkisini gösterdiği 19.yy.’da hukuk alanındaki “romanizasyon” dan aile hukuku da payına düşeni alacaktır². Geleneksel yapı içinde ilk değişim Tanzimat Fermanı ile başlayacaktır. Gerçi Tanzimat Fermanı’nda kadınlarla ilgili hükümler yoktur ama kadınların lehine olabilecek kimi hükümlerin getirilmesi, kızlar için okulların açılması gibi yenilikler toplumsal yapıdaki yumuşamayı hissedilir kılmaktadır. Sosyal yaşamdaki örf ve adete göre değişiklikler özellikle kadın kılık- kıyafetinde kendini gösterirken, bu değişimin Tanzimat’tan çok önce hatta III. Selim zamanında başladığını söylemek mümkündür³.

Bu konuda ilginç bir çalışmaya imza atan Goodwin; 1800’lerde hiçbir şey değişmiş olmasa bile, değişim dalgasının gizlice yaklaştığını ve her seferinde bir geleneği yok ettiğini yazmaktadır. Bu yolda kayıpların olması, toplumsal devrimin ilerlemesine engel olmamaktadır. Goodwin değişimlere örnek olarak; şehirlilerin artık sandalyede oturduklarını, masada yemek yediklerini, burjuva

* Yrd.Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Afet İnan; Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri; MEB Yay., İst. 1975, s. 159
Tezer Taşkiran, Cumhuriyetin 50.yılında Türk Kadın Hakları, Başbakanlık Basımevi. Ank. 1973, s. 115

² Bu konuda ayrıntı için bkz. İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yay., İst. 2000

³ Z. Fahri Fındıkoğlu; “Aile ve Kadın Telakkisinde Tebeddül” Tanzimat I, Maarif Matbaası, İst, 1940, s..650

evlerinde ailenin en çok gurur duyduğu eşyanın evin kızının piyanosu olduğunu belirtmekte ve yine bu kadınlar arasından seçkin bir grubun koltuklarından kalkarak ilk özgürlük hareketine katıldıklarının altını çizirken⁴, 19.yy'da Avrupa'da olduğu gibi İstanbul'da da sosyo-politik bir kargaşa dönemi yaşandığını, bu nedenle de kadınların özgürlüklerinin hemen gerçekleşmediğini belirtmekle beraber, ilk kız okullarından yetişenlerin oy verme hakkını savunan kadınlar olduğunu vurgular⁵. Berkes'de kız öğrencilerin orta öğretim görmeye başlamalarını Tanzimat'ın en büyük başarısı olarak görmektedir⁶.

Tanzimatla birlikte toplum gündemine giren kadın; Cumhuriyetle birlikte, dönüşümlerin sunduğu imkanlardan yararlanarak, kendini geliştiren, toplum içinde söz sahibi olmaya başlayan, geleneklere karşı bir üst sınıf kadını oluşturdu. Cumhuriyet, geçmişin Osmanlı Kadın Hareketinin içinden gelmiş öncü kadınlar tarafından benimsendi ve desteklendi⁷.

Tanzimatla başlayan süreçte insan neslini temsil etme hakkı; erkeklerin tekelinde iken 1844 nüfus sayımı ile kadınlar da bu hakkı elde edeceklerdir.⁸ Yine 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi de medeni kanun yolunda ilk adım olmaktadır. Ancak bu konudaki en dikkat çekici gelişme ise Mecelle-i Ahkam-ı Adliye'nin hazırlanmasıydı. Mecelle daha hazırlanışı aşamasında çeşitli tartışmaları gündeme getirmişti. Ali Paşa Fransız Medeni Kanununun alınmasını savunurken⁹, başını Ahmed Cevdet Paşa'nın çektiği gelenekçiler İslam hukukundan ilham alarak, sosyal yapıya uygun bir Medeni Kanun hazırlanmasını istiyorlardı¹⁰. Nitekim Batı hukuk sisteminin alınmasını milletin imhası olarak gören Cevdet Paşa'nın başkanlığındaki komisyonun hazırladığı

⁴ Godref Goodwin, *Osmanlı Kadınının Özel Dünyası*, Sabah Yay., İst. 1998, s. 146-147

⁵ Godfrey Goodwin; age, s. XII

⁶ Niyazi Berkes; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yay., İst., 1973, s. 203-204

⁷ Bahriye Çeri; "1923'te Bir Evlenme Şekli" *Tarih ve Toplum*, İletişim Yay., İst., 2000, c.33, s.197, s.11

⁸ Ekrem Işın; "Tanzimat, Kadın ve Gündelik Hayat" *Tarih ve Toplum*, İletişim Yay., İst. 1988, c.9, s.51, s. 22

⁹ Ali Paşa Girit'ten Babıali'ye gönderdiği 1867 tarihli layihada medeni kanunla ilgili olarak "... Mısır'da yapılmakta olduğu gibi bizde dahi Kod Sivil dedikleri kanunname tercüme ettirilip deavii muhtelite mehakimi muhtelitede ve o kanunnameye tatbikan rüyet ettirilme emri zaruri görünür." Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Devirden Devire*, Bilgi Yay., İst. 1975, c. II. s.134

¹⁰ Cevdet Paşa Fransız Medeni Kanunu'nun adaptasyonunu isteyenleri şu şekilde eleştirir, "... bazı zevat Fransa kanunlarından Türkçe'ye tercüme olunup da mehakimi nizamiyede anlar ile hükmolunmak fikrine sahip oldular. Halbuki bir milletin kavaninin esasiyesini böyle kalb ve tahvil etmek ol milleti imha hükmünde olacağından bu yola gitmek caiz olmayıp ulema güruhu ise o makule alafranga efkara sapanları tekfir ederlerdi. Frenkler dahi kanununuz ne ise meydana koyunuz biz de görelim ve tebaamıza bildirelim derlerdi." Velidedeoğlu, age., s. 133

Mecelle bu esaslar üzerine inşa edilmişti. Buna karşılık vakıf, aile ve mirasa düzenlemeler eksik kalmıştı¹¹.

Daha sonraki yıllarda da içinde kadınlara ilişkin hükümlerin yer aldığı çalışmalara rastlıyoruz. Örneğin, Halkçı, Türkçü ve dilci bir siyaset adamı olan Tunalı Hilmi Bey'in 1902'de Cenevre'de Fransızca olarak yayımladığı "Halk Hakimiyeti Risalesi ve Anayasa Tasarısı"nın metnin de, kadınlara ilişkin ilerici hükümlerin mevcut olduğunu görüyoruz. Örneğin 41 ve 42.'nci maddeler; "41. maddede her bölgede bir gece okulu olacaktır. Bu okullarda gerek erkekler, gerek kadınlar için konferanslar verilecektir." denmektedir.

"42. Maddede "Kadın erkeğe eşittir ve özgürdür." dendikten sonra, "Erkek aslan, aslandır da; dişi aslan aslan değil midir" atasözüyle özdeşleştirilmektedir.

Bu tasarının girişinde, Tunalı Hilmi şöyle demektedir; "..... Bundan bir kaç yıl evvel MURAD (temenni) namı altında 228 sahifelik bir broşür yayımlayarak hemen hemen bir anayasa sunmuştuk. Bütün partilerin karışımı olan ve bizim idealimizi yansıtan bir müstakbel partinin programını çizmiştik. Bunlarla birlikte düşüncelerimizi uzun uzadıya açıklamıştık."¹²

Kadın Hareketinin kazandığı ivme; (Balkan Savaşları ile ulusal kimlik oluşumunu tamamlamış, I. Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı- Türk kadınları ülke sorunlarıyla bütünleşirken, kitlesel olarak sosyal ve ekonomik yaşama katılacaklardır.) I. Dünya Savaşı yıllarında kadın istihdamının artması Medeni Kanun sorununu bir kez daha gündeme getirmiş, bunun sonucunda hazırlanan Hukuk-u Aile Kararnamesi 25 Ekim 1917'de yürürlüğe girmiştir¹³. Buna karşılık Şeri'ye Mahkemelerinin kararları, Adliye Nezaretinin kontrolüne verilmiş olmakla beraber çok kadın almak ve talak gibi kadınların aleyhine olan en önemli iki hususun değiştirilmesi söz konusu değildi¹⁴. Yalnız İslam değil, Hristiyan ve Musevi tebaanın da aile hukuklarını düzenleme iddiasını taşıyan kanun mütareke döneminin olağanüstü şartları içinde uygulamadan kaldırılmıştı¹⁵. 1917 yılında kabul edilen Hukuk-u Aile Kararnamesi köklü

¹¹ Ebu'lula Mardin; *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, TDV Yay., İst., 1997

¹² Tunalı Hilmi; "Tunalı Hilmi'nin 1902'de Cenevre'de Fransızca Olarak Yayımladığı Halk Hakimiyeti Risalesi ve Anayasa Tasarısı Tarih ve Toplum, İletişim Yay, İst. 1984, c. 1, s. 3 s. 24

¹³ Gülnihal Bozkurt; *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi (Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyetine Resepsiyon Süreci 1839-1939)*, TTK, Ankara, 1996, s. 172

¹⁴ Cengiz Orhonlu; "Türkiye'de Kadın Haklarının Kazanılması Meselesi" *Türk Kültürü*, Ank. 1968, s. 72, s. 939-940

¹⁵ Sinan Turan, "Osmanlı Devleti'nde Aile Birliği'nin Kuruluşu", Aysel Çelikel'e Armağan, İÜHF Yay., İst. 2001, s. 956

yenilikler getirmiyorsa da, İslam ülkelerinde bu konuda hazırlanmış ilk hukuk metni olması dolayısıyla önemlidir.

I. Dünya Savaşı'nın yenilgisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı sonrasında Cumhuriyet'in ilanı, kadın ve kadının durumunu gündeme getirecek ve farklı tartışmalara yol açacaktı.

Cumhuriyet kendi ideolojik çizgisinde modernleşme olgusunun en önemli simgesi olarak; Cumhuriyet'in modern, aydın, eğitilmiş çağdaş kadın prototipini kendine model olarak alacaktır.

Cumhuriyet'in ilanından kısa süre önce, Nisan 1923 yılında "İntihâb-ı Mebusan Kanununun" görüşülmesi sırasında kadın seçme ve seçilme hakkının verilmesi gündeme gelecek, farklı tartışmalara yol açacaktı. Özellikle Tunalı Hilmi ve Hüseyin Avni arasında ateşli tartışmalar yaşanacaktı¹⁶. Ardından 1924 yılı anayasa çalışmalarında da kadınlara ilişkin aynı tartışmalar gündeme gelecektir.

Örneğin kadınların sosyal yaşamdaki konumları, evlilik içi ilişkilerindeki rollerine ait 1924 yılı Aralık ayında İstanbul Valiliği'nin yayımladığı bir genelge ile karı-koca artık istediği gibi birlikte seyahat edebilecek, tiyatroya gidebileceklerdir¹⁷. Aynı tarihlerde Ulusal Bağımsızlık Savaşı içerisinde siyasal yaşama katılan kadınlar önce bir "fırka" olarak kurulan, daha sonra "fırkalaşmalarına" seçme ve seçilme haklarının olmadığı için izin verilmemesiyle "Türk Kadınlar Birliği" adını alan bir dernek kuracaklar, 1926 yılında Medeni Kanunun kabulünden kısa bir süre sonra 1927 yılında tüzük değişikliğine giderek siyasal istemlerini dile getireceklerdir¹⁸.

Bu konuyu Enver Benhan'ın hazırlamış olduğu ve -Cumhuriyet Kadını Ne Düşünüyor? – başlıkla Türk Kadınlar Birliği'nin dergisi olan Türk Kadın Yolu'nun 1926 Teşrin-i sani (Kasım) tarihli yirmiüçüncü sayıda yayımlanan – İctimai (toplumsal) anket ile noktalamak istiyorum.

Enver Benhan'ın anketinin kimi soruları, örneğin, "Tesettür taraftarı mısınız?" sorusu günümüz açısından bir değer ve önem taşımaktadır. Bu ankete yanıt veren Beyoğlu onüçüncü Kız Mektebi muallimi Türkan Hanım'ın yanıtları da günümüze ışık tutacak niteliktedir. Aradan geçen bunca yıl boyunca pek çok alanda çok ciddi atılımlarımız olmasına karşın bazı alanlarda hâlâ yapılacak çok şey olduğu açıkça görülmektedir.

¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, c. 28, Devre I, Onyedinci İctima (3.4.1339)

¹⁷ *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1925

¹⁸ Nevin Yurdsever Ateş, "Cumhuriyetin İlk Kadın Örgütlenmesi (Fırka ya da Cemiyet)", *İktisat Dergisi*, sayı 383, Ekim 1998, s. 92-97

İctimai Anket*

Cumhuriyet Kadını Ne Düşünüyor?

Enver Behnan

Cumhuriyet idaresinin kadına bahsettiği yeni hukuk hakkında ve kadınlarımızın ne düşündüklerini anlamak istiyorum. Memlekette asrilik namına yapılan birçok da hareketler var. Acaba kadınlarımızın bu cereyanlara karşı ne gibi düşünceleri vardır. Münevver hanımlarımızın fikirlerini dinlemek arzusundayım. Bu sebeple bu nüshadaki yazımı ankete hasrettim.... Türk kadınına şu anketimi arz ediyorum.

- 1- Meşrutiyetteki kadın hayatıyla, Cumhuriyetteki kadın hayatı arasında ne gibi farklar görüyorsunuz ?
- 2- Tesettür taraftarı mısınız?
- 3- Kadınların siyasi hayata karışmalarına ne dersiniz?
- 4- Dans salonlarına giden kızlar hakkında fikriniz nedir?
- 5- Medeni nikahtan büyük faydalar bekliyor musunuz?

Dünya Kadınlığı'na;

- 1- Avrupa'da ve Amerika'da ve Asya'da kadın, erkek gibi siyasi hukuka malik oldu mu? Olmayan milletlerin kadınları ne gibi çareler düşünüyorlar?
- 2- Her sene muntazaman kadın kongreleri oluyor mu?
- 3- Beynelminel bir kadın ittihadı mümkün mü?
- 4- Siyasi hayata karışan milletlerin kadın mebusları, millet meclislerinde kadın hukuku için ne gibi faydalı kanunlar yaptırıldılar ve hayatlarından memnun mudurlar?
- 5- Büyük devletlerin zengin kadınları küçük milletlerin fakir kadınına yardım teşkilatları var mıdır?

Türk hanımlarına açtığım anketi birinci defa olarak münevver muallimlerimizden Türkan Altay Hanıma sordum. Kendisini bu sene Muallimler Birliği Kongresinde ateşin hitabeleriyle tanıdım. Beyoğlu Onüçüncü Kız

* Türk Kadın Yolu, 15 Teşrin-i Sani 1926, No: 23

Mektebinde muallimlik yapan Türkan Hanım'a gidip suallerimi sordum. Beni kemâl-i samimiyetle karşıladı. Kendisini hatırladığımdan dolayı teşekkür ederek sorduğum suallere şu aşağıdaki yüksek cevapları verdi.

Bu ankete yalnız bir hanımın cevap vermesiyle nihayet vermek istemem. Bundan münevver hanımlarımızın bu ankete iştirak etmelerini istirham ederim. Büyük himmetleriyle Kadın Yolu mecmuasını neşre muvaffak olan Nezihe Muhiddin Hanımefendi'nin de bu anketi etrafa teşmil etmelerini ayrıca rica ve istirham ederim.

Türkan Hanım'ın cevaplarını birinci defa olarak neşrediyoruz.

- 1- Meşrutiyetteki kadın hayatıyla Cumhuriyetteki kadın hayatı arasında ne gibi farklar görüyorsunuz?
 - Meşrutiyet kadını ile Cumhuriyet kadını arasındaki farkı ben bir kadın sıfatıyla, çok derin görüyorum. Çünkü bu bir taraftan bizi eski Arap hukukundan kurtarıyor, bizi erkeklerle müsavi hukuka mazhar ediyor. Mesela; ben bir mirasın erkekten farklı olmasını bir türlü anlayamazdım. Mahkemede şahadetimiz adeta bize hakaret şeklinde idi: iki kadın bir erkek yerine. Bundan daha berbat olarak, nikah usulü vardı. Aile hayatı, yaşayışı zihniyeti itibariyle bir kümes hayatından daha iyi değildi. Çünkü dört kadın bir erkeğe mal olabilirdi. Cumhuriyet devri, kadın hukukunda bu sakin usulü, tarzı yıktı, yeni devri kadın hukukundan sonra, iktisadi kadına gösterdiği suhuletten dolayı takdis ediyoruz.
- 2- Tesettüre taraftar mısınız?
 - Bu suali sormanıza hayret ediyorum. Hani tavuk kümeslerinin telleri vardır. Bizim için çarşaf da eski ailenin kümes hududu idi. Tesettür, zannederim çok eski, tarihi zerafevi bir ananenin devamı idi. "Şer'i şerif" in en kuvvetli hüküm sürdüğü zamanda bile tesettür eski mahiyetini gaib etmiş, kadın için bir nevi zamane süsü olmuş idi. Mesela: Feracenin, yeldirmenin kısa veya uzun kollu çarşafın eski tesettürle ne alakası kalmıştı. Bugünkü nezih kıyafet değiştirme manevi tesettüre mani değildir. Ben tesettürü kadın ve erkekte aynı manada ruhlarda ararım. Örtülü ve fakat içi cife bir insan ne olsa mestur değildir. Manevi tesettürü kadınla erkeğin birbirinin iş ortağı ve birbirinin ahlakına hürmetkar olması manasında anlıyorum. Üstad Ziya Gökalp'in tesettür hakkındaki şu sözü hepimiz için şiar olmalıdır: "Erkek kadın kadar afif, kadın da erkek kadar çalışkan olmalıdır."

3- Kadının siyasi hayata karışmasına ne dersiniz?

- İnkılabımızın seyri sorduğumuz suale cevap veriyor. Vakıa bugün Türkiye’de kadın siyasi hukuka malik değildir, fakat cereyan odur ki, bir gün o hak sahibi olacaktır. Kadın bugünkü vaziyetle bu hakka birden sahip olamayacaktır. Maalesef ekseriyet erkeğin maişetiyle geçinmektedir. Bu şâyân-ı teessüf olsa da hakikat olduğu için söylemeye mecburum.

4- Dans salonlarına giden kızlar hakkında fikriniz?

- Eğlence bir ihtiyaçtır, fakat bugün hayatımız eğlence demek değildir. Umumi dans yerlerine aile kızlarının selamesselâm gitmesi çok manasız bir şeydir. Hürriyetten bahsederken ahlaki inzibati nasıl ihmal edelim. Maalesef bizdeki dans salonları, değil yalnız başına, aile efradı ile bile gidilmesi mümkün olmayan yerlerdir. Bence gençlerin serbestisine mukabil, şedid aks-ül amel de yapabilmek lazımdır.

5- Medeni nikahtan büyük faydalar bekliyor musunuz?

- Medeni nikahtan elbette fayda bekliyorum. Bunun faydası, evlerin içinde sükunu takrir edebilmesidir. Evvelce ailenin imparatoru olan kocanın sözü yıldırım gibi tesirini yapardı. Boşamak hakkı kocanın elinde en şedid bir silahtı. Bu silahla şimdiye kadar ne kadar çok masum kadın imha edilmiştir. Eski nikah usullerinin memleketteki ahlaki tereddiye âmil olduğunu nasıl inkar edebiliriz. Kısa süren bir hevesten sonra sokağa atılan nice kadınlar vardır ki sırf maişet yüzünden onları, ekseriya, sefiller ve namussuzlar defterinde gördük fakat onları bu vaziyete sürükleyen kocalar ve ellerindeki talâk selahiyeti hiç nazar-ı dikkati celbetmezdi.

İşte yeni kanun imparatoru hal’; elindeki kılıcını kırdı. Şimdi kadın derin derin nefes alarak diyor ki, hürüm!...

ÖZET

Bu kısa makalede öncelikle Osmanlı son dönem ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kadın haklarına ilişkin gelişmelerden bahsedilmiştir. Medeni Kanun'un kabulü sonrasında 'Türk Kadın Yolu' dergisinde 'Cumhuriyet Kadını Ne Düşünüyor?' adlı anketine Beyoğlu Onüçüncü Kız Mektep Okulu öğretmeni Türkan Hanım'ın verdiği yanıtların günümüz Türkçesine çevrilerek kadının medeni kanunla ilgili kazanımları hakkındaki görüşleri sergilenmiştir.

ABSTRACT

In this brief article, priority women rights in the age of the late Ottoman regime and the early Republican era has been discussed. Soon after the approval of the Turkish Civil Code. Türkan Hanım, a teacher at the Beyoğlu 13th Girls College, answered a questionnaire which was Published in the 'Türk Kadın Yolu (Turkish Women Path)' and Cumhuriyet Kadını Ne Düşünüyor? (What the Women of the Republic Things) magazines . The questionnaire was translated from Ottoman to daily Turkish language. In the document Turkan Hanım underlined the positive gains of the Turkish Women emphasizing the positive aspects of the Civil Code.